

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ, ЯК СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Добкіна К.Р., Перерва Т.О.

Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

У статті проаналізовано законодавство, що регулює діяльність виробничих кооперативів. Зроблений теоретичний аналіз поняття, змісту виробничих кооперативів. Розглянуті різні підходи науковців щодо тлумачення «виробничих кооперативів» та запропоновано його визначення. Вирішені питання, що стосуються майна, трудових відносин членів виробничого кооперативу. З метою вдосконалення діяльності кооперативів сформульовані пропозиції до законодавства.

Ключові слова: кооперативи, виробничий кооператив, статутна діяльність, майно кооперативу, фонди, організація.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства характеризується різноманітністю організаційно-правових форм господарювання, у тому числі кооперативів (виробничих, обслуговуючих, споживчих). Вони є частиною єдиного економічного комплексу країни нарівні з іншими учасниками господарських відносин. Прийняття Конституції України створило нові правові засади розвитку кооперативного руху в державі [1, с. 75].

Кооператив є первинною ланкою системи кооперації і створюється внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою поліпшення такими особами свого економічного стану, вирішення соціально-побутових та інших питань.

Метою кооперації є задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативних організацій на основі поєднання їх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоуправління та самоконтролю. Серед основних завдань кооперації, що сприяють сталому розвитку національної економіки та становленню засад демократичного розвитку суспільства, слід назвати:

- створення системи економічної і соціальної самодопомоги населення та суб'єктів господарювання;
- залучення у виробництво товарів, робіт, послуг, додаткових трудових ресурсів, підвищення трудової і соціальної активності населення;
- створення і розвиток інфраструктури, необхідної для провадження господарської та іншої діяльності кооперативів з метою зростання матеріального добробуту їх членів та задоволення потреб у товарах і послугах.

У літературі відмічається, що кооператив, як форма господарювання, покликаний, перш за все, працювати з кінцевими споживачами, не містить організаційних резервів для створення виробництва глибокої переробки чи з високою часткою доданої вартості, його капіталізація, як правило, набагато перевищує суму пайових внесків членів кооперативу [2, с. 103].

Сьогодні визначення терміну «виробничий кооператив» міститься в Законі України «Про кооперацію», Господарському і Цивільному кодексах України (далі ГКУ і ЦКУ відповідно). Аналіз цих нормативно-правових актів дає підстави для висновку про наявність відмінностей не тільки у формулюванні понять «кооперація», «виробничий кооператив», а також при вирішенні питань, що стосуються майна виробничих кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, теорія кооперації будується на працях таких провідних вчених, як: О. Анциферов, С. Бородаєвський, М. Левитський, Б. Мартос, К. Мацієвич,

М. Туган-Барановський, К. Пажитнова, В. Чайнов та інші, які дослідили правову та соціально-економічну природу та сутність кооперативних організацій. Еволюцію української кооперації, від першоджерел і до середини ХХ ст. глибоко проаналізовано у фундаментальній монографічній праці І. Витановича.

Серед сучасних наукових досліджень, присвячених аналізу правового становища виробничого кооперативу, у тому числі правового режиму його майна, слід відмітити праці О. М. Вінник [3], Я. З. Гаєцької-Колотило, В. І. Семчика, В. М. Масіна, В. Ю. Уркевича [4].

Тому, метою даної статті є висвітлення проблем та пропозицій щодо правового регулювання виробничих кооперативів, як суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі існують різні наукові підходи до визначення поняття «виробничий кооператив». Дискусії з цього питання розгорнулися ще в 20 столітті. Так, український економіст, М. Туган-Барановський під «кооперативом» розумів господарське підприємство кількох добровільно об'єднаних осіб, яке має на меті не лише отримання найбільшого баричу на витрачений капітал, а й забезпечення його членам, завдяки спільному веденню господарства, певних видів іншого характеру [5, с. 10].

В свою чергу, К. Пажитнова, зазначала, що «кооператив» – «это добровольческое соединение нескольких лиц, которое имеет своей целью совместными усилиями бороться за эксплуатацию со стороны капитала и улучшать положение своих членов и процесс производства, обмена или распределения хозяйственных благ, т. е. как производителей, потребителей или продавцов рабочей силы» [4, с. 379].

Є. Штендель визначав «кооператив», як товариство з мінливим складом членів і з мінливим капіталом; товариство, що створюється для організації господарської діяльності чи праці своїх членів на засадах взаємодопомоги, самодіяльності та самоврядування і має на меті задовольняти матеріальні потреби своїх членів, сприяти їх культурному розвитку [6, с. 30].

Колоножников Г. підійшов до розуміння кооперативу через характеристику системи його ознак. Так, кооперативне товариство, у його розумінні, – це 1) об'єднання, 2) під особливою фірмою, 3) невизначеної кількості, 4) осіб, 5) які вільно вступають і виходять з нього для досягнення ними, 6) у якості самостійної юридичної особи; 7) створеної на засадах рівності й самоврядування, 8) з метою зміцнення і взаємодопомоги їхнім трудовим господарствам, 9) шляхом поєднання їх загальних зусиль, 10) у сфері кредиту, споживання і виробництва, а також 11) ведення культурно-просвітньої роботи [4, с. 377].

Довідкова література містить подібні визначення. Так, в Українській радянській енциклопедії кооператив визначається як добровільне об'єднання людей, які на пайових засадах спільно займаються певним видом господарської діяльності [7, с. 257]. В іншому виданні кооператив трактується як юридично оформлена форма організованої, добровільної діяльності людей, які спільно беруть участь у господарській діяльності, мають рівні права при обговоренні питань на зборах, а також право на відповідну їх трудовому внеску чи долю паю в прибутках кооперативу.

Кожне з наведених понять характеризує кооператив з одного або іншого боку, і тому так чи інакше має цінність для формування позиції щодо їх місця та ролі в системі суб'єктів господарювання.

Згідно з ч. 1 ст. 95 ГК України виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності [8].

Частина 1 ст. 163 ЦК України [9] містить аналогічне визначення. А ось, ЗУ «Про кооперацію» визначає виробничий кооператив, як кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку [10].

Розглянувши ці визначення можна, по-перше, відмітити принципову відмінність формулювання, що міститься у ЗУ «Про кооперацію» – утворюється «з метою отримання прибутку», а також виділити як спільні ознаки, притаманні всім визначенням, так і певні особливості.

Спільні ознаки: 1) «об'єднання громадян (фізичних осіб)»; 2) «обов'язкова трудова участь»; 3) «спільна виробнича або інша господарська діяльність».

Крім того, ГК і ЦК України виділяють ще: об'єднання на підставі членства та майнових пайових внесків. Особливість дефініції, що міститься у ГК України, полягає ще й у тому, що вона містить такі ознаки, як «участь в управлінні підприємством» та «розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності» [4, с. 376-377].

Для більш повного розуміння сутності виробничих кооперативів, розглянемо їх визначення, що міститься в нормативно-правових актах інших країн. Так, Стаття 1 Закону Російської Федерації «Про виробничі кооперативи» від 08.05.1996 р. [11] встановлює, що виробничим кооперативом (артіллері) визнається добровільне об'єднання громадян, створене на основі членства для спільної виробничої та іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій та іншій участі та об'єднанні його членами (учасниками) майнових (пайових) внесків, при їх особистій обмеженій субсидіарній відповідальності по зобов'язанням кооперативної організації. А ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про виробничий кооператив» від 05.10.1995 р., [12] містить схоже визначення з тією відмінністю, що в ньому виробничий кооператив створюється лише для здійснення підприємницької діяльності. Закон Республіки Молдова «Про підприємницькі кооперативи» під кооперативом розуміє комерційну організацію (підприємство) із статусом юридичної особи, члени якої є юридичними та/або фізичними особами, які здійснюють підприємницьку діяльність [4, с. 381].

Спираючись на легальне визначення виробничого кооперативу у ГК України, а також з урахуванням зарубіжного досвіду регулювання правовідносин у

цій сфері, Коверзнев В. О. запропонував наступне визначення виробничого кооперативу з урахуванням виключення з ГК таких його ознак, як: «об'єднання майнових пайових внесків», «розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності» та уточнення ознаки «участі в управлінні підприємством» як «самоврядування». Так, під **виробничим кооперативом автор розуміє добровільне об'єднання громадян з метою спільного ведення виробничої або іншої господарської діяльності, що створюється на засадах членства, самоврядування та особистій трудовій участі для задоволення економічних, соціальних та інших потреб його членів.** На нашу думку, дане поняття досить повно та змістовно розкриває суть таких кооперативів.

Однак, незважаючи на формальне вдосконалення правового становища кооперативів, слід відмітити неузгодженість окремих положень національного законодавства, зокрема щодо вирішення майнових питань.

Згідно зі ст. 20 ЗУ «Про кооперацію» для забезпечення статутної діяльності кооперативу у порядку, передбаченому його статутом, формує пайовий, резервний, неподільний та спеціальний фонди.

Пайовий фонд – майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу. Цей фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших не заборонених законом надходжень для покриття можливих втрат (збитків).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності і використовується за рішенням органів управління кооперативу [10].

Отже, визначаючи в загальних рисах порядок формування зазначених фондів, законодавець лише щодо резервного фонду визначив мету його утворення та напрямок використання. Що стосується інших фондів закон не визначає ні мети утворення, ні напрями використання.

Відповідно до ст. 20 ЗУ «Про кооперацію» неподільний фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Але ст. 2 цього Закону встановлює інше: неподільний фонд не підлягає розподілу між пайовиками. Стаття 29 ЗУ «Про кооперацію» зазначає, що майно неподільного фонду не підлягає поділу між його членами і передається за рішенням ліквідаційної комісії іншій (іншим) кооперативній організації (кооперативним організаціям). При цьому у рішенні повинні бути визначені напрями використання зазначеного майна [10].

На думку одних вчених ця норма не узгоджується з положеннями Конституції України (ст. 41) оскільки передбачає протиправне позбавлення права приватної власності членів кооперативу. Адже, таке передання коштів неподільного фонду іншій кооперативній організації суперечить законним інтересам власників. Інші вчені пропонують редакцію другого речення третього абзацу ст. 20 Закону «Про кооперацію» уточнити, а саме виключити з нього слова «крім випадків, передбачених законом».

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищевикладене, з метою вдосконалення правового регулювання

виробничих кооперативів необхідно внести наступні зміни до кооперативного законодавства України.

По-перше, з метою запобігання розвитку негативних тенденцій у господарсько-правовому забезпеченні статусу та діяльності виробничих кооперативів необхідно узгодити термінологію про виробничі кооперативи Цивільного і Господарського кодексів України та ЗУ «Про кооперацію», взявши за основу термінологію Господарського кодексу, предметом регулювання якого є господарські відносини, що виникають в процесі організації та здійснення господарської діяльності, і учасником яких є виробничий кооператив.

По-друге, розробити та прийняти спеціальний закон про виробничу кооперацію, як це зроблено у багатьох країнах Європи та світу [4, с. 382].

По-третє, внести зміни до Закону України «Про кооперацію», що стосуються майна кооперативів. Необхідно визначити мету утворення та напрямки використання таких фондів (пайовий, резервний, неподільний, спеціальний). Узгодити положення ГК України та Закону «Про кооперацію» щодо розподілу майна кооперативу при його ліквідації між членами кооперативу. Зазначивши, що майно, яке залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів, оплати праці і т.п. розподіляється між членами кооперативу у порядку, визначеному статутом.

Враховання зазначених пропозицій, дозволить усунути окремі недоліки чинного законодавства, що регулює майнові відносини у виробничих кооперативах, та слугуватиме ефективному правозастосуванню у цій сфері правовідносин.

Список літератури:

1. Коверзнев В. О. Правовий режим майна виробничих та інших видів кооперативів // Вісник Академії адвокатури України, 2011. – № 3(22). – С. 75-80.
2. Загнітко О. Кооперативи як суб'єкти господарювання / О. Загнітко, В. Малига // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 11. – С. 103-109.
3. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2004. – 158 с.
4. Коверзнев В. О. Загальна характеристика господарсько-правового забезпечення діяльності виробничих кооперативів // Форум права, 2011. – № 4. – С. 376-385.
5. Туган-Барановский М. И. Экономическая природа кооперативов и их классификация / М. И. Туган-Барановский. – М., 1906. – Т. 1. – 236 с.
6. Штандель Э. Курс Радянського кооперативного права / Э. Штандель. – Х., 1926. – 69 с.
7. Українська радянська енциклопедія. Т. 1. – Вид. 2-ге. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1974. – 870 с.
8. Господарський кодекс України в ред. від 02.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
9. Цивільний кодекс України в ред. від 11.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
10. Закон України «Про кооперацію» в ред. від 04.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
11. Федеральный закон «О производственных кооперативах» в ред. от 30.11.2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru>
12. Закон Республики Казахстан «О производственном кооперативе» в ред. от 05.07.2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz>

Добкина Е.Р., Перерва Т.А.

Киевская государственная академия водного транспорта
имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ, КАК СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Аннотация

В статье проанализировано законодательство, регулирующее деятельность производственных кооперативов. Сделанный теоретический анализ понятия, содержания производственных кооперативов. Рассмотрены различные подходы ученых относительно толкования «производственных кооперативов» и предложено его определение. Решены вопросы, касающиеся имущества, трудовых отношений членов производственного кооператива. В целях совершенствования деятельности кооперативов сформулированы предложения к законодательству.

Ключевые слова: кооперативы, производственный кооператив, уставная деятельность, имущество кооператива, фонды, организация.

Dobkina E.R., Pererva T.O.

Kiev State Academy of Water Transport behalf hetman
P. Konashevich-Sagaydachnogo

FEATURES OF LEGAL STATUS PRODUCTION COOPERATIVES, AS A BUSINESS ENTITY

Summary

The article analyzes the legislation governing the activities of producers' cooperatives. Made the theoretical analysis of the notion, the content of production cooperatives. Considered various approaches of scientists regarding the interpretation of «of production cooperatives» and invited to its definition. Resolved issues are associated with the property, labor relations cooperative members. To improve the activities of cooperatives formulated proposals in legislation.

Keywords: cooperatives, cooperative production, statutory activities, property cooperative, foundations, organization.